

Konvencija o pravicah invalidov

Distr.: splošno
10. oktober 2022

Izvirnik: angleščina

Neuradni prevod Inštituta RS za
socialno varstvo

Odbor za pravice ljudi z oviranostjo

Smernice za dezinstucionalizacijo, tudi v izrednih razmerah*

I. Namen in postopek

1. Te smernice dopolnjujejo splošni komentar odbora št. 5 (2017) o neodvisnem življenju in vključenosti v skupnost (člen 19 Konvencije) in smernice odbora o pravici ljudi z oviranostjo do svobode in varnosti (člen 14) ter jih je treba brati v povezavi z njimi. Namenjene so usmerjanju in podpiranju držav pogodbenic pri njihovih prizadevanjih za uresničevanje pravice ljudi z oviranostjo do neodvisnega življenja in vključenosti v skupnost ter naj bi služile kot podlaga za načrtovanje procesov dezinstucionalizacije in za preprečevanje institucionalizacije.

2. Smernice temeljijo na izkušnjah ljudi z oviranostjo pred in med pandemijo koronavirusne bolezni (COVID-19), ki je razkrila veliko razširjenost institucionalizacije, in osvetljujejo škodljiv vpliv institucionalizacije na pravice in življenja ljudi z oviranostjo ter nasilje, zanemarjanje, zlorabo, neprimerno ravnanje in mučenje, vključno s kemičnim, mehanskim in fizičnim omejevanjem, ki jih doživljajo v institucijah.

3. Smernice so rezultat participativnega procesa, ki je zajemal sedem regionalnih posvetovanj v organizaciji odbora. Sodelovalo je več kot 500 ljudi z oviranostjo, med njimi ženske z oviranostjo, otroci z oviranostjo, ljudje, ki so preživeli institucionalizacijo, in ljudje z albinizmom ter organizacije na osnovni ravni in druge organizacije civilne družbe.

II. Dolžnost držav pogodbenic, da odpravijo institucionalizacijo

4. Ljudje z oviranostjo po vsem svetu so kljub obveznostim po mednarodnem pravu še naprej nameščeni v institucije v življenjsko nevarnih razmerah.

5. Odbor ugotavlja, da procesi dezinstucionalizacije bodisi niso skladni s konvencijo bodisi so v zamudi.

6. Institucionalizacija je praksa, ki je diskriminatorna do ljudi z oviranostjo, kar je v nasprotju s členom 5 konvencije. Zajema *de facto* odrekanje poslovne sposobnosti ljudem z oviranostjo, kar je v nasprotju s členom 12. Zajema pridržanje in odvzem prostosti zaradi oviranosti, kar je v nasprotju s členom 14. Države pogodbenice morajo prepoznati institucionalizacijo kot obliko nasilja zoper ljudi z oviranostjo. Ljudi z oviranostjo namreč izpostavlja prisilnim medicinskim posegom s psihotropnimi zdravili, kot so pomirjevala, stabilizatorji razpoloženja, elektrokonvulzivno zdravljenje in spreobrnitvena terapija, kar pomeni kršitev členov 15, 16 in 17. Ljudi z oviranostjo izpostavlja jemanju zdravil in drugim posegom brez njihove svobodne, predhodne in informirane privolitve, kar je v nasprotju s členoma 15 in 25.

* Odbor je smernice sprejel na sedemindvajseti seji (15. avgust – 9. september 2022).

7. Institucionalizacija je v nasprotju s pravico ljudi z oviranostjo do neodvisnega življenja in vključenosti v skupnost.
8. Države pogodbenice morajo odpraviti vse oblike institucionalizacije, prenehati morajo z novimi namestitvami v institucije in se vzdržati naložb v institucije. Institucionalizacija ne sme nikoli veljati za obliko zaščite ljudi z oviranostjo oziroma za »izbiro«. Uresničevanja pravic iz člena 19 konvencije v izrednih razmerah ni mogoče začasno ustaviti, kar velja tudi za izredne razmere na področju javnega zdravja.
9. Za ohranjanje institucionalizacije ni opravičila. Države pogodbenice ne smejo upravičevati nadaljnjega vzdrževanja institucij oziroma odlašanja z njihovim zaprtjem z nezadostno podporo in nezadostnimi storitvami v skupnosti, z revščino ali s stigmami. Vključujoče načrtovanje, raziskovanje, pilotni projekti oziroma potreba po reformi zakonodaje se ne smejo uporabljati za odlaganje reforme oziroma za omejevanje takojšnjih ukrepov v podporo vključevanju v skupnost.
10. Ljudi z oviranostjo, ki doživljajo osebno krizo, ni dovoljeno prisiliti v institucionalizacijo. Osebna kriza se ne sme obravnavati kot zdravstveni problem, ki ga je treba zdraviti, oziroma kot socialni problem, ki terja posredovanje države, prisilno medikalizacijo ali prisilno zdravljenje.
11. Cilj procesov dezinstucionalizacije mora biti odprava vseh oblik institucionalizacije, izolacije in segregacije ljudi z oviranostjo, tako v zasebni kot javni sferi.
12. Institucionalizacija ne sme veljati za obliko zaščite otrok z oviranostjo. Vse oblike institucionalizacije otrok z oviranostjo – to je namestitev v katero koli nedružinsko okolje – predstavljajo obliko segregacije, so škodljive in so v nasprotju s konvencijo. Otroci z oviranostjo imajo tako kot vsi otroci pravico do družinskega življenja ter potrebo, da živijo in odraščajo z družino v skupnosti.
13. Države pogodbenice morajo posameznikom in posameznicam takoj zagotoviti možnost, da zapustijo institucije, preklicati vsako pridržanje, dovoljeno z zakonskimi določbami, ki niso skladne s členom 14 konvencije, bodisi na podlagi zakonov o duševnem zdravju ali kako drugače, in prepovedati neprostoovoljno pridržanje zaradi oviranosti. Države pogodbenice morajo takoj prenehati z novimi namestitvami v institucije, sprejeti moratorij na nove sprejeme in na izgradnjo novih institucij in oddelkov ter se vzdržati prenove in obnove obstoječih institucij.

III. Razumevanje in izvajanje ključnih elementov procesov dezinstucionalizacije

A. Institucionalizacija

14. Institucijo je mogoče opredeliti z nekaterimi elementi, med katere sodijo naslednji: ljudje z oviranostjo si morajo obvezno deliti asistente in asistentke z drugimi, nimajo vpliva oziroma imajo omejen vpliv na to, od koga prejemajo pomoč; so izolirani in segregirani od neodvisnega življenja v skupnosti; nimajo nadzora nad vsakodnevnimi odločitvami; posamezniki in posameznice ne morejo sami izbirati, s kom bodo živeli; živijo po togi rutini ne glede na osebno voljo in želje; dejavnosti so vedno vodene, skupinske, enake in potekajo na istem mestu; paternalistični pristop pri zagotavljanju storitev; nadzor nad bivalnimi ureditvami; in navadno tudi nesorazmerno število ljudi z oviranostjo v istem okolju.
15. Institucionalizacija ljudi z oviranostjo se nanaša na vsako pridržanje bodisi zgolj na podlagi oviranosti bodisi v povezavi z drugimi razlogi, kot sta »oskrba« ali »zdravljenje«. Pridržanje zaradi oviranosti se običajno izvaja v institucijah, med katere med drugim sodijo institucije socialnega varstva, psihiatrične institucije, bolnišnice za dolgotrajno bivanje, domovi za starejše, varovani oddelki za dementne, posebni internati, rehabilitacijski centri razen centrov v skupnosti, domovi za varno začasno nastanitev, stanovanjske skupine, domovi družinskega tipa za otroke, oskrbovane ali varovane bivalne enote, forenzična psihiatrična okolja, prehodni domovi, hostli za ljudi z albinizmom, kolonije za ljudi z gobavostjo in druge skupne oblike bivanja. Psihiatrična okolja, kjer je ljudem lahko odvzeta

prostost za namene, kot so opazovanje, oskrba ali zdravljenje in/ali preventivni pripor, so oblika institucionalizacije.

16. V reforme dezinstitutionalizacije je treba vključiti vse institucije, torej tudi tiste, ki jih vodijo in nadzorujejo nedržavni nosilci. Okolja ni mogoče opredeliti kot skupnostnega z odsotnostjo, reformo ali odstranitvijo enega ali več institucionalnih elementov. To denimo velja za okolja, v katerih za odrasle ljudi z oviranostjo še naprej velja nadomestno odločanje ali obvezno zdravljenje; v katerih imajo skupne asistente in asistentke; v katerih gre za namestitve »v skupnosti«, pri katerih ponudniki storitev določijo rutino in odrejajo neodvisnost; ali v »domovih«, v katerih isti izvajalec storitev ponuja skupaj nastanitev in podporo.

17. Države pogodbenice morajo priznati, da se neodvisno življenje in vključenost v skupnost skladno s členom 19 konvencije nanašata na življenjska okolja zunaj bivalnih institucij vseh vrst. Ustanova ne glede na velikost, namen ali značilnosti oziroma na trajanje kakršne koli namestitve ali pridržanja ne more veljati za skladno s konvencijo.

18. Ljudje z oviranostjo so lahko prekomerno zastopani tudi v drugih okoljih, v katerih se izvaja pridržanje, kot so zapor, ločena okolja v begunskih taboriščih in zavetiščih za migrante, zavetiščih za brezdomce in molitvenih taborih. Države morajo zagotoviti pravice ljudi z oviranostjo, pridržanih v drugih okoljih pridržanja, ter odpraviti diskriminatorne prakse, ki so jim podvrženi zaradi oviranosti.

B. Procesi dezinstitutionalizacije

19. Dezinstitutionalizacija zajema medsebojno povezane procese, ki morajo biti usmerjeni na to, da se ljudem z oviranostjo povrnejo neodvisnost, izbira in nadzor nad tem, kje in s kom se odločijo živeti.

20. Procese dezinstitutionalizacije morajo voditi ljudje z oviranostjo, vključno s tistimi, ki jih je prizadela institucionalizacija, ne pa ljudje, ki sodelujejo pri upravljanju oziroma ohranjanju institucij. Izogibati se je treba praksam, ki kršijo člen 19 konvencije, kot so obnavljanje nastanitev, dodajanje novih postelj, nadomeščanje večjih institucij z manjšimi, preimenovanje institucij ali uporaba standardov, kot je načelo najmanj omejevalne alternative v zakonodaji o duševnem zdravju.

C. Spoštovanje pravice do izbire ter posameznikove oziroma posameznične volje in želja

21. Za neodvisno življenje in vključenost v skupnost so potrebni polna poslovna sposobnost, dostop do stanovanj, možnost podpore in storitev, ki so dostopne in ljudem omogočajo, da ponovno prevzamejo nadzor nad svojim življenjem. Možnost izbire pomeni, da se pri sprejemanju odločitev spoštujejo volja in želje ljudi z oviranostjo, vključno z ženskami in starejšimi z oviranostjo, in da se spoštujejo razvijajoče se sposobnosti otrok z oviranostjo. Države pogodbenice morajo ljudem, ki zapuščajo institucijo, dati na voljo več možnosti ter ljudem z oviranostjo zagotoviti dostop do podpore, ki jo morda potrebujejo pri sprejemanju odločitev.

D. Podpora v skupnosti

22. Države pogodbenice morajo takoj dati prednost razvoju cele vrste kakovostnih, posameznikom in posameznicam prilagojenih podpornih in vključujočih splošnih storitev v skupnosti.

23. Osnovni element neodvisnega življenja in vključenosti v skupnost je, da imajo vsi ljudje z oviranostjo podporo, temelječo na njihovi izbiri, ki jo potrebujejo za opravljanje vsakodnevnih aktivnosti in za sodelovanje v družbi. Podpora mora biti prilagojena posamezniku oziroma posameznici, personalizirana in ponujena skozi različne možnosti. Podpora zajema tako širok nabor formalne pomoči kot neformalne mreže v skupnosti.

24. Ljudem z oviranostjo je treba omogočiti, da uveljavljajo poslovno sposobnost pri izbiranju, upravljanju in preklicu zagotavljanja podpore v skupnosti. Podpore pri uveljavljanju poslovne sposobnosti je mogoče zagotoviti kot storitev, ki jo financira država, oziroma v okviru posameznikovih ali posamezničnih neformalnih mrež.

25. Podporne storitve za neodvisno življenje morajo biti razpoložljive, dostopne, ustrezne, cenovno dostopne in prilagodljive.

26. Podporne storitve zajemajo osebno asistenco, vrstniško podporo, podporne delavce in delavke za otroke v družinskih okoljih, podporo v krizi, podporo pri komunikaciji, podporo pri mobilnosti, zagotavljanje asistivne tehnologije, podporo pri zagotavljanju stanovanja in gospodinjske pomoči ter druge storitve v skupnosti. Na voljo mora biti tudi podpora pri dostopu do splošnih storitev in pri njihovi uporabi na področjih, kot so izobraževanje, zaposlovanje, pravosodni sistem in zdravstvo.

27. Storitve osebne asistencije morajo biti prilagojene posamezniku oziroma posameznici, temeljiti morajo na potrebah posameznika oziroma posameznice, nadzirati jih mora uporabnik oziroma uporabnica. Uporabnik mora imeti možnost odločitve, v kolikšni meri bo storitev upravljal sam, in sicer bodisi kot delodajalec bodisi kot naročnik storitve pri različnih ponudnikih. Vsi ljudje z oviranostjo morajo imeti dostop do osebne asistencije ne glede na to, ali za uveljavljanje poslovne sposobnosti potrebujejo podporo. S programi osebne asistencije jih je treba povezati še pred odhodom iz institucije, saj bodo le tako lahko imeli dostop do storitve takoj po odhodu.

28. Z opredelitvami podpornih storitev v skupnosti, vključno s podpornimi storitvami na domu in drugimi storitvami, ter osebne asistencije je treba preprečiti pojav novih ločenih storitev, kot so skupinsko bivanje – vključno z manjšimi stanovanjskimi skupinami – segregirane delavnice, institucije za zagotavljanje začasnih oskrb, prehodni domovi, centri za dnevno varstvo ali prisilni ukrepi, kot so odredbe za nadzorovano zdravljenje, ki niso storitve v skupnosti.

E. Razporeditev finančnih sredstev in virov

29. Prepovedati je treba naložbe v institucije, vključno z obnovami. Naložbe je treba usmeriti v takojšnjo izpustitev stanovalcev in v zagotavljanje vse potrebne in ustrezne podpore za neodvisno življenje. Države pogodbenice se morajo vzdržati namigovanja, da se ljudje z oviranostjo »odločijo« za življenje v institucijah, oziroma uporabe podobnih argumentov za upravičevanje vzdrževanja institucij.

30. Države pogodbenice morajo prenehati uporabljati javna sredstva za gradnjo in obnovo institucij ter morajo omenjena sredstva skupaj s sredstvi od mednarodnega sodelovanja nameniti za zagotavljanje trajnosti vključujočih podpornih sistemov v skupnosti in vključujočih splošnih storitev.

31. Države pogodbenice morajo ljudem z oviranostjo, vključno z otroki z oviranostjo, ki zapuščajo institucijo, takoj po odhodu zagotoviti celovit kompenzacijski paket, sestavljen iz dobrin za vsakdanje življenje, denar, prehranskih bonov, komunikacijskih naprav in informacij o razpoložljivih storitvah. Omenjeni paketi morajo ljudem z oviranostjo, ki zapuščajo institucijo, zagotoviti osnovno varnost, podporo in samozavest, da okrevali, poiščejo pomoč, ko jo potrebujejo, in da imajo primeren življenjski standard v skupnosti brez strahu pred brezdomstvom ali revščino.

F. Dostopna stanovanja

32. Države pogodbenice morajo ljudem, ki zapuščajo institucijo, zagotoviti varna, dostopna in cenovno ugodna stanovanja v skupnosti, ki so bodisi javna bodisi s subvencioniranimi najemninami. Združevanje ljudi, ki zapuščajo institucijo, v skupinske življenjske ureditve ali v namenske soseske oziroma povezovanje stanovanj s paketi zdravstvene ali druge podpore je v nasprotju s členoma 19 in 18 (1) konvencije. Ljudje, ki zapuščajo institucijo, morajo imeti pravico do sklenitve pravno zavezujoče najemne ali lastniške pogodbe. Stanovanja ne smejo biti pod nadzorom izvajalcev storitev na področju

duševnega zdravja ali izvajalcev drugih storitev, ki upravljajo institucije, niti ne smejo biti pogojena s pristankom na zdravstveno obravnavo ali prejemanje določenih podpornih storitev.

33. S sklicevanjem na stanovanjske storitve iz člena 19 konvencije se ne sme upravičevati ohranjanja institucij. Izraz »stanovanjske storitve« se nanaša na podporne storitve v skupnosti, namenjene zagotavljanju enakosti in nediskriminacije pri uresničevanju pravice ljudi z oviranostjo do primerne stanovanja. Primeri stanovanjskih storitev so socialna stanovanja, sobivanje, brezplačne storitve posredovanja in pomoč pri spoprijemanju z diskriminacijo na stanovanjskem področju. Da bi stanovanje veljalo za primerno, mora izpolnjevati minimalne kriterije glede varnosti pravice do lastniškega razmerja, razpoložljivosti storitev, materialov, objektov in infrastrukture, cenovne ugodnosti, bivalne ustreznosti, dostopnosti, lokacije in kulturne ustreznosti.

G. Vključevanje ljudi z oviranostjo v procese dezinstytucionalizacije

34. Države pogodbenice morajo skladno s členoma 4 (3) in 33 konvencije v vse faze procesov dezinstytucionalizacije aktivno vključiti ljudi z oviranostjo in njihove predstavnikiške organizacije ter dati prednost stališčem ljudi, ki zapuščajo institucijo, in stališčem tistih, ki so preživeli institucionalizacijo, ter njihovim predstavnikiškim organizacijam. Izvajalcem storitev, dobrodelnim organizacijam, poklicnim in verskim skupinam, sindikatom in tistim, ki imajo finančne in druge interese za to, da institucije ostanejo odprte, je treba preprečiti vpliv na postopke odločanja v zvezi z dezinstytucionalizacijo.

35. Ljudem z oviranostjo, ki živijo v institucijah, ljudem, ki so preživeli institucionalizacijo, in ljudem z visokim tveganjem za institucionalizacijo je treba zagotoviti podporo in informacije v dostopnih oblikah, da se jim omogoči polno sodelovanje v procesih dezinstytucionalizacije.

36. Države pogodbenice morajo vzpostaviti odprte in vključujoče postopke načrtovanja, s katerimi bodo zagotovile, da javnost razume člen 19 konvencije, škodo, ki jo povzročata institucionalizacija in izključevanje ljudi z oviranostjo iz družbe, ter potrebo po reformi. Ti procesi morajo vključevati razširjanje informacij in druge aktivnosti ozaveščanja, namenjene javnosti, ljudem z oviranostjo, družinskim članom, oblikovalcem politik in izvajalcem storitev.

IV. Dezinstytucionalizacija, utemeljena na dostojanstvu in raznolikosti ljudi z oviranostjo

37. Vsi ljudje z oviranostjo imajo pravico živeti v skupnosti, zato je diskriminatorno odločati, da nekateri ljudje ne morejo živeti neodvisno in morajo ostati v institucijah. Ljudje, ki jim je bila odvzeta pravica do odločanja, se sprva morda ne bodo počutili dobro, če bodo povabljeni k neodvisnemu življenju in k vključevanju v skupnost, tudi če jim bo ponujena pomoč. Za številne je institucija morda edino življenjsko okolje, ki ga poznajo. Države pogodbenice morajo biti odgovorne za omejevanje osebnega razvoja institucionaliziranih ljudi in ne smejo ustvarjati novih ovir za zapuščanje institucije s pripisovanjem »ranljivosti« oziroma »šibkosti« ljudem z oviranostjo. Procesi dezinstytucionalizacije morajo biti usmerjeni v povrnitev dostojanstva in priznavanje raznolikosti ljudi z oviranostjo. Ocenjevanje sposobnosti za neodvisno življenje na podlagi ovire je diskriminatorno in ga je treba preusmeriti v ocenjevanje posamezniku oziroma posameznici prilagojenih potreb in ovir za neodvisno življenje v skupnosti.

38. Vključevanje družinskih članov ljudi z oviranostjo v procese dezinstytucionalizacije se sme dovoliti le z izrecnim soglasjem odraslih ljudi z oviranostjo. Nekateri ljudje z oviranostjo bodo morda raje prejeli podporo družinskega člana, in sicer kot dopolnitev ali alternativo javnim storitvam. Če se oseba odloči za podporo družinskih članov, morajo države pogodbenice slednjim zagotoviti dostop do ustrezne finančne, socialne in druge pomoči, da lahko opravljajo svojo podporno vlogo. Državno podporo družinskim članom je treba zagotoviti le ob polnem spoštovanju pravice ljudi z oviranostjo do izbire in nadzora nad

vrsto prejete podpore in načinom njene uporabe. Podpora družinskim članom ne sme vključevati nobene oblike kratkoročne ali dolgoročne namestitve ljudi z oviranostjo v institucijo in mora ljudem z oviranostjo omogočiti uresničevanje njihove pravice do neodvisnega življenja in vključenosti v skupnost.

A. Intersekcionalnost

39. Države pogodbenice morajo zavzeti intersekcionalni pristop pri spoprijemanju z diskriminacijo, segregacijo, izolacijo in drugimi oblikami neprimerne ravnanja z ljudmi z oviranostjo, ki živijo v institucijah in jih zapuščajo. Osebna identiteta ljudi z oviranostjo je večplastna, oviranost pa je zgolj ena od značilnosti. Druge značilnosti vključujejo raso, biološki in družbeni spol, spolno identiteto in izražanje spola, spolno usmerjenost, spolne značilnosti, jezik, religijo, etnični, avtohtoni in socialni izvor, status migranta ali begunca, starost, vrsto oviranosti, politično ali drugo prepričanje, izkušnje zaporne kazni ali kak drug status, pri čemer se vse te značilnosti prepletajo in oblikujejo človekovo osebno identiteto. Intersekcionalnost igra pomembno vlogo v življenjskih izkušnjah vseh ljudi z oviranostjo.

40. Do diskriminacije na podlagi oviranosti lahko pride ne glede na to, ali so ljudje institucionalizirani izrecno na podlagi oviranosti ali ne. Do večkratne diskriminacije in do diskriminacije *de jure* ali *de facto* lahko pride tudi v skupnosti, in sicer zaradi pomanjkanja podpornih storitev, kar ljudi z oviranostjo sili v institucije.

41. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da se intersekcionalnost upošteva pri vseh vidikih procesov dezinstucionalizacije, zlasti pri načrtovanju, izvajanju in spremljanju zapiranja institucij, pri razvoju vključujočih sistemov podpore v skupnosti in vključujočih splošnih storitev ter pri zagotavljanju sodelovanja ljudi z oviranostjo v vseh teh procesih, pri čemer se uporabljajo spolno občutljivi in starosti primerni pristopi. Države pogodbenice se morajo spoprijeti tudi s strukturnim rasizmom, da bi preprečile diskriminacijo in institucionalizacijo na podlagi rase in etničnega izvora v povezavi z oviranostjo.

B. Ženske in deklice z oviranostjo

42. Države pogodbenice morajo prepoznati, da so ženske in deklice z oviranostjo izpostavljene večkratni diskriminaciji na podlagi spola in oviranosti ter da niso homogena skupina. Ženske z oviranostjo so v primerjavi z drugimi ženskami izpostavljene večjemu tveganju nasilja, izkoriščanja in zlorab, med institucionalizacijo pa večjemu tveganju nasilja na podlagi spola in škodljivih praks, kot so prisilna kontracepcija, prisilni splav in sterilizacija. Pogosteje kot moškim z oviranostjo in pogosteje kot drugim ženskam jim je odvzeta pravica do uveljavljanja poslovne sposobnosti, kar vodi v odrekanje dostopa do sodnega varstva, izbire in neodvisnosti. Ta tveganja je treba upoštevati pri oblikovanju in izvajanju načrtov dezinstucionalizacije.

C. Otroci in mladostniki z oviranostjo

43. Pri otrocih z oviranostjo mora biti dezinstucionalizacija usmerjena v varstvo pravice do družinskega življenja skladno z otrokovo koristjo. V primeru otrok pravica do vključenosti v skupnost v osnovi pomeni pravico do odraščanja v družini. Ko gre za otroke, je »institucija« vsaka namestitev zunaj družine. Za otroke so še posebej nevarne večje ali manjše stanovanjske skupine. Mednarodni standardi, ki upravičujejo ali spodbujajo ohranjanje institucionalne oskrbe, niso skladni s konvencijo in jih je treba spremeniti.

44. Države pogodbenice morajo zagotoviti pravico do družinskega življenja za vse otroke z oviranostjo. Družina so lahko poročeni ali neporočeni starši, starši samohranilci oziroma samohranilke, istospolni starši, posvojitelji oziroma posvojiteljice, sorodstvena skrb, skrb sorojencev in sorojenk, razširjena družina, nadomestne družine ali rejništvo. Zdrave življenjske okoliščine morajo otroku omogočiti, da vzpostavi stabilen odnos s predanim odraslim skrbnikom oziroma skrbnico. Storitve je treba vse, da se prepreči večkratna namestitvev otrok, ki ne živijo s svojo izvorno družino. Z mednarodnimi finančnimi sredstvi se ne sme porpirati sirotišnic, institucionalne oskrbe, stanovanjskih skupin ali otroških vasi.

45. Pri otrocih, ki so v institucije nameščeni zaradi dejanske ali zaznane oviranosti, revščine, etnične ali druge socialne pripadnosti, se bo zaradi namestitve v institucijo verjetno razvila oviranost oziroma se bo obstoječa oviranost še poslabšala. Podpore otrokom z oviranostjo in njihovim družinam je treba čim prej vključiti v splošno podporo vsem otrokom. Vrstniška podpora otrokom in mladostnikom je ključna za polno vključenost v skupnost.

46. Že kratkotrajna namestitev zunaj družine lahko povzroči veliko trpljenje, travme ter čustveno in telesno oviranost. Preprečevanje nameščanja otrok v institucije mora biti prednostna naloga. Za vse otroke z oviranostjo je treba ustvariti možnosti za namestitev v družino skupaj s finančnimi in drugimi oblikami podpore. O namestitvi v izvorno družino je treba razmisliti pred vsako drugo družinsko ureditvijo.

47. Člen 23 (4) konvencije varuje pred ločitvijo otrok od staršev zaradi oviranosti bodisi otroka bodisi enega ali obeh staršev. Države pogodbenice morajo staršem z oviranostjo nuditi podporo in primerne prilagoditve, da bi preprečile nameščanje njihovih otrok v institucije, ter vzpostaviti vključujoče sisteme za zaščito otrok.

48. Otroci z oviranostjo imajo tako kot vsi drugi otroci pravico biti slišani o zadevah, ki jih zadevajo, pri čemer se njihovim stališčem nameni ustrezna pozornost glede na njihovo starost in zrelost, brez diskriminacije na podlagi oviranosti ali spola, ter pravico do podpore, ki je prilagojena njihovi starosti in oviranosti ter je spolno občutljiva. Zagotoviti je treba podporo in prilagoditve, da lahko otroci in mladostniki z oviranostjo izrazijo svojo voljo in želje ter sodelujejo pri zadevah osebne izbire in pri oblikovanju javne politike. Starši, sorodniki in skrbniki oziroma skrbnice lahko pri podpori otrok z oviranostjo igrajo pomembno vlogo pri izražanju njihovih stališč in morajo upoštevati otrokova stališča.

49. Otroci in mladostniki z oviranostjo se ne morejo »odločiti« za življenje v instituciji. Mladim z oviranostjo je treba zagotoviti možnosti, da izberejo, kje in s kom bodo živeli, pri čemer je treba upoštevati, da se ureditve glede neodvisnega življenja nanašajo na življenjska okolja zunaj vseh vrst nastanitvenih institucij.

50. Države pogodbenice morajo za otroke in mladostnike z oviranostjo razviti in zagotoviti dostop do podpornih storitev v skupnosti, vključno z osebno asistenco in vrstniško podporo. Izobraževalni sistemi morajo biti vključujoči. Države pogodbenice morajo otroke z oviranostjo vključiti v redne šole in preprečiti nameščanje v segregirano izobraževanje, ki spodkopava vključevanje v skupnost in vodi do povečanega pritiska za namestitev otrok v institucionalna okolja.

51. Za preprečevanje institucionalizacije otrok je treba družinam in otrokom dati na voljo dostopne informacije. Informacije morajo biti v raznih uporabnikom in uporabnicam prijaznih oblikah na voljo v šolah, skupnostnih centrih, zdravniških ordinacijah, zdravstvenih domovih, informacijskih središčih za starše in verskih ustanovah. Usposabljanje strokovnjakov, vključno s strokovnjaki za varstvo otrok, o modelu pristopa k oviranosti s perspektive človekovih pravic je ključnega pomena pri preprečevanju situacij, v katerih se družinam svetuje ali se jih spodbuja, naj otroka namestijo v institucijo.

D. Starejši z oviranostjo

52. V vsa prizadevanja za dezinstitutionalizacijo je treba vključiti starejše ljudi z oviranostjo, vključno z ljudmi z demenco, ki so nameščeni v institucijah oziroma jim grozi institucionalizacija. Dezinstitutionalizacija mora biti usmerjena tako v ustanove za specifične oviranosti kot v druga institucionalna okolja za starejše, vključno z »vasmi za ljudi z demenco«. Države pogodbenice morajo preprečiti diskriminacijo starejših ljudi z oviranostjo v smislu dostopa do podpore in storitev tako v skupnosti kot na njihovih domovih.

V. Zagotavljanje pravnih in političnih okvirov

53. Države pogodbenice morajo razveljaviti zakone in predpise ter spremeniti oziroma odpraviti običaje in prakse, ki ljudem z oviranostjo preprečujejo neodvisno življenje in vključenost v skupnost. Pravni in politični okviri morajo omogočati polno vključenost vseh ljudi z oviranostjo ter usmerjati procese dezinstitutionalizacije k zapiranju institucij. Ti

okviri morajo omogočiti razvoj vključujočih sistemov podpore v skupnosti in splošnih storitev ter vzpostavitev mehanizma povrnitve škode ter zagotoviti razpoložljivost, dostopnosti in učinkovitost pravnih sredstev za ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo. Države pogodbenice morajo izhajati iz tega, da dejstvo, da celovita pravna reforma ne obstaja, ni opravičilo za nedelovanje.

A. Ustvarjanje ugodnega pravnega okolja

54. Ugodno pravno okolje za dezinstitutionalizacijo zajema zakonodajno priznanje pravice vseh ljudi z oviranostjo do neodvisnega življenja in vključenosti v skupnost, vključno s pravico do osebne asistencije, in sicer poleg temeljnih pravic, navedenih v nadaljevanju.

1. Pravica do poslovne sposobnosti

55. Reformo zakonodaje o poslovni sposobnosti skladno s splošno pripombo št. 1 (2014) je treba izvesti takoj in hkrati z dezinstitutionalizacijo. Kadar so ljudje z oviranostjo, vključno s tistimi, ki so nameščeni v institucije, podvrženi skrbništvu, prisilnemu psihiatričnemu zdravljenju ali drugim institutom nadomestnega odločanja, je treba take ukrepe takoj odpraviti. Za preprečevanje prisilnega psihiatričnega zdravljenja je potrebno pritrldilno, svobodno in informirano izraženo soglasje zadevnega človeka. V procesu dezinstitutionalizacije je treba spoštovati odločanje ljudi z oviranostjo, ki so trenutno nameščeni v institucijah. Zagotoviti jim je treba prilagoditve in podporo, ki jih potrebujejo za uveljavljanje poslovne sposobnosti, pri čemer je treba v celoti spoštovati njihovo voljo in želje. Podpora pri uveljavljanju poslovne sposobnosti se po potrebi nadaljuje tudi po tem, ko se ljudje z oviranostjo že naselijo v skupnosti.

2. Pravica do dostopa do sodnega varstva

56. Pri dezinstitutionalizaciji je ključnega pomena dostop do sodnega varstva, še posebej za ženske in dekleta, ki živijo v institucijah oziroma jih zapuščajo in ki doživljajo nasilje na podlagi spola. Na vseh pravnih področjih je treba odpraviti okoljske, pravne, komunikacijske in postopkovne ovire in stališča, ki preprečujejo dostop do sodnega varstva ljudem z oviranostjo, vključno s tistimi, ki živijo v institucijah. Zagotoviti je treba primerne in postopkovne prilagoditve, med drugim gradivo v lahkem branju in uporaba preprostega jezika. Zagotoviti je treba sposobnost nastopanja na sodiščih ter brezplačno in dostopno pravno zastopanje. Države pogodbenice morajo reformirati kazensko in procesno pravo, da se odpravi razglasitev nesposobnosti za sodelovanje v postopkih ali za kazensko odgovornost. Države pogodbenice morajo zagotoviti zakonodajo in sodne postopke za priznavanje pravice ljudi z oviranostjo, da pričajo in nastopajo kot prič, ter da imajo ljudje v institucijah dejansko pravico, da pokličejo policijo in vložijo kazensko ovadbo, medtem ko so v instituciji.

57. Če so v institucijah otroci oziroma odrasli in ne morejo sami podati prijave, se lahko za ukrepanje na sodišču pooblastijo nacionalne institucije za človekove pravice in zagovorniške organizacije. To se lahko zgodi le na podlagi svobodnega in informiranega soglasja osebe oziroma tedaj, kadar so ogrožene pravice osebe in kljub resničnim prizadevanjem na podlagi najboljše možne razlage njene volje in želja ni bilo mogoče pridobiti njenega izraza volje. Izpuščanje ljudi z oviranostjo iz pridržanja zaradi oviranosti in preprečevanje novih pridržanj sta takojšnji obveznosti in ne smeta biti predmet diskrecijskih sodnih ali upravnih postopkov.

3. Pravica do osebne svobode in varnosti

58. Razveljaviti je treba vse zakonske določbe, ki dovoljujejo odvzem prostosti ali drugo omejevanje svobode in varnosti osebe zaradi oviranosti, vključno z neprostovoljnim sprejemom v institucijo in prisilnim zdravljenjem zaradi »duševne bolezni ali motnje«. Razveljaviti je treba varnostne ukrepe, ki se uporabljajo v kazenskih postopkih, skrbništvo in druge oblike nadomestnega odločanja ter določbe o hospitalizaciji v psihiatrično bolnico, vključno s hospitalizacijo otrok. Države pogodbenice morajo zagotoviti nujno pomoč ljudem z oviranostjo, zato da lahko zapustijo kraj, kjer so pridržani proti svoji volji.

4. Pravica do enakosti in nediskriminacije

59. Države pogodbenice morajo z zakonom priznati, da institucionalizacija zaradi oviranosti, bodisi ločeno bodisi v kombinaciji z drugimi razlogi, pomeni prepovedano obliko diskriminacije.

B. Pravni okvir in viri

60. Bistvenega pomena za oblikovanje celovite reforme zakonov in politik v podporo dezinstitutionalizacije je ustrezen popis obstoječih zakonov, regulativnih okvirov, politik, proračunov, formalnih struktur storitev, neformalne podpore v skupnosti, novih elementov podpore in delovne sile. Procese popisovanja je treba izvesti z namenom pospeševanja dezinstitutionalizacije, ne pa z namenom odlašanja z zapiranjem institucij.

1. Zakonodaja

61. Na vseh področjih je treba sistematično pregledati primarne, sekundarne, regulativne in druge vire prava, in sicer za namene: (a) prepoznavanja tistih določb, ki olajšujejo ali omogočajo institucionalizacijo zaradi oviranosti, zato da bi jih odpravili; (b) prepoznavanja vrzeli v pravnem priznavanju in uveljavljanju pravice do neodvisnega življenja in vključenosti v skupnost ter z njo povezanih pravic, zato da bi sprožili zakonodajne predloge za odpravo teh vrzeli; in (c) zagotavljanja učinkovitih pravnih sredstev za ljudi z oviranostjo zoper institucionalizacijo in diskriminacijo zaradi oviranosti, vključno z nezmožnostjo zagotoviti primerne prilagoditve in podporo v skupnosti.

62. Zakonodaja, ki jo je treba uskladiti s konvencijo, zajema pravne predpise, ki urejajo poslovno sposobnost, zakone na področju oviranosti, zakone o preprečevanju diskriminacije, družinske zakone, zdravstvene zakone, civilne zakone, zakone, ki urejajo socialno varstvo otrok, odraslih in starejših, ter zakonodajo na področju socialne varnosti. Omenjeno zakonodajo je treba pregledati skladno s konvencijo in splošnimi pripombami odbora. Odpraviti je treba tiste določbe v zakonih na področju duševnega zdravja, ki omogočajo institucionalizacijo ljudi z oviranostjo.

2. Institucionalna okolja in položaj ljudi, ki živijo v institucijah

63. Popisati je treba obstoječe institucije. Države pogodbenice morajo ugotoviti, katera sredstva se trenutno namenjajo za institucije, in jih prerazporediti na storitve, ki ustrezajo izraženim potrebam ljudi z oviranostjo. Podobno je mogoče tudi popis mrež in pomembnih odnosov vsakega posameznika in posameznice, skladno z njegovo oziroma njeno voljo in željami, uporabiti pri načrtovanju podpore, ki jo potrebuje posameznik ali posameznica, ter pri razvijanju in/ali prilagajanju elementov podpornih storitev in splošnih storitev v skupnosti.

3. Storitve v skupnosti

64. Celovito je treba popisati obstoječe storitve v skupnosti. Storitve, ki so segregirane, medikalizirane oziroma ne temeljijo na volji in željah ljudi z oviranostjo, je treba ukiniti. Načrtovanje mora zagotoviti razpoložljivost, dostopnost, sprejemljivost, cenovno dostopnost in prilagodljivost cele vrste kakovostnih storitev v skupnosti.

4. Opredelitev novih elementov podpornih sistemov

65. Države pogodbenice morajo v tesnem posvetovanju z organizacijami ljudi z oviranostjo:

(a) opredeliti vrzeli v podpori ljudem z oviranostjo in potrebo po razvoju novih struktur storitev;

(b) razviti, uvesti in oceniti pilotne projekte;

(c) zagotoviti, da v skupnosti obstaja širok nabor podpornih mehanizmov in storitev, da lahko vsi ljudje z oviranostjo sami načrtujejo in usmerjajo svojo podporo, vključno s tistimi, ki potrebujejo več podpore, in tistimi, ki uporabljajo alternative

verbalnemu sporazumevanju, ter da so družine otrok z oviranostjo deležne enakega obsega podpore kot otroci in kot drugi ljudje z oviranostjo;

(d) zagotoviti, da se podporne storitve odzivajo na voljo in želje ljudi z oviranostjo;

(e) zagotoviti, da imajo ljudje z oviranostjo, vključno s tistimi, ki morda potrebujejo podporo pri izbiri in upravljanju podpore, resnično izbiro in da niso prisiljeni izbirati med storitvami, ki niso skladne s konvencijo.

5. Analiza delovne sile

66. Države pogodbenice morajo popisati delovno silo, pri čemer morajo upoštevati demografske in zaposlitvene trende ter vpliv teh trendov na dezinstucionalizacijo. Države pogodbenice morajo določiti prednostne naloge glede izboljšav ter oceniti, ali je obstoječo delovno silo mogoče preoblikovati tako, da se zagotovijo storitve, ki so skladne s konvencijo. Storitve je treba zagotavljati izključno pod vodstvom zadevnih ljudi z oviranostjo oziroma staršev ali skrbnikov in skrbnic otrok z oviranostjo, pri čemer je treba ustrezno upoštevati stališča otrok. Osebe, odgovorne za kršitve človekovih pravic, ne smejo dobiti dovoljenja za zagotavljanje novih storitev.

C. Strategije dezinstucionalizacije in akcijski načrti

67. Države pogodbenice morajo sprejeti kakovosten in strukturiran načrt dezinstucionalizacije, ki mora biti celovit, vsebovati pa mora natančen akcijski načrt s časovnicami, merili uspešnosti ter pregledom potrebnih in dodeljenih človeških, tehničnih in finančnih virov. Države pogodbenice morajo brez odlašanja kar najbolj izkoristiti razpoložljive vire. Strategije dezinstucionalizacije zahtevajo medresorski pristop za celotno obdobje izvajanja. To pomeni politično vodenje na visoki ravni in usklajevanje na ministrski ali enakovredni ravni, z zadostnimi pooblastili za uvajanje in vodenje postopkov zakonodajne reforme ter za usmerjanje oblikovanja politik, načrtovanja programov in proračuna. V vse faze dezinstucionalizacije je treba vključevati – in se z njimi posvetovati – ljudi z oviranostjo in njihove predstavniške organizacije, vključno z organizacijami otrok z oviranostjo in še zlasti z organizacijami ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo.

68. Podlaga za strategije dezinstucionalizacije in akcijske načrte mora biti jasno izražena izjava o tem, kaj naj bi dosegli s procesom dezinstucionalizacije, pripravljena v sodelovanju z ljudmi z oviranostjo, še posebej z ljudmi, ki so preživeli institucionalizacijo, in z njihovimi predstavniškimi organizacijami.

VI. Vključujoče podporne skupnostne storitve, sistemi in mreže

A. Podporni sistemi in mreže

69. Podporni sistemi in mreže zajemajo odnose, ki jih posameznik ali posameznica razvije z družinskimi člani, prijatelji, sosedi oziroma drugimi zaupanja vrednimi osebami, ki mu ali ji zagotavljajo potrebno podporo pri sprejemanju odločitev ali pri vsakodnevnih aktivnostih, da lahko uresničuje pravico do neodvisnega življenja in vključenosti v skupnost. Podporni sistemi so pomembni zato, ker omogočajo ljudem z oviranostjo, da sodelujejo v skupnosti in da so polno vključeni vanjo. Za nekatere ljudi z oviranostjo so podporni sistemi ključni, zlasti za ljudi z intelektualno oviranostjo in za tiste, ki potrebujejo več podpore pri usmerjanju in odločanju o tem, katere podporne storitve potrebujejo.

70. Države pogodbenice morajo vlagati v vrstniško podporo, samozagovorništvo, podporne kroge in druge podporne mreže – vključno z organizacijami ljudi z oviranostjo, še posebej z organizacijami ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo – ter v centre za neodvisno življenje. Države pogodbenice morajo spodbujati oblikovanje takih podpornih mrež, zagotoviti finančno podporo in financirati dostop do usposabljanj na področju človekovih pravic, zagovorništva in podpore v kriznih situacijah ter njihovo oblikovanje.

71. Države pogodbenice morajo priznati obstoj neformalne podpore ter zagotoviti, da se skupnosti in družine usposablajo in da imajo podporo pri zagotavljanju podpore, ki upošteva odločitve, voljo in želje ljudi z oviranostjo. Ljudje z oviranostjo morajo imeti dostop do široke palete možnosti podpore, in sicer ne glede na to, ali želijo, da jih podpirajo njihove družine ali skupnosti, ali tega ne želijo.

72. Podporne osebe, kroge podpore in podporne mreže si lahko izberejo samo ljudje z oviranostjo, ne morejo pa jih izbirati tretje osebe, kot so pravosodni ali zdravstveni organi, družinski člani ali izvajalci storitev. Podporne osebe morajo spoštovati voljo in želje ljudi z oviranostjo. Podporna oseba ne sme biti imenovana v nasprotju z voljo ljudi z oviranostjo.

73. Vrstniška podpora mora biti podpora, ki jo usmerja uporabnik ali uporabnica, biti mora neodvisna od institucij in zdravstvenih delavcev in delavk ter jo morajo neodvisno organizirati ljudje z oviranostjo. Še posebej pomembna je za ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo, in igra pomembno vlogo pri ozaveščanju, odločanju s podporo, podporo v kriznih situacijah, nadomestno podporo v kriznih situacijah, neodvisnem življenju, opolnomočenju, ustvarjanju dohodka, političnem udejstvovanju in sodelovanju v družbenih aktivnostih.

74. Če se ljudje z oviranostjo odločijo za prejemanje podpore od svojih družin, je treba družinskim negovalcem in negovalkam zagotoviti ustrezne podporne storitve, da bodo lahko nato sami podpirali sorodnika ali sorodnico pri neodvisnem življenju v skupnosti. Načrt podpore lahko vključuje več podpornih oseb, ki so sprejemljive bodisi za ljudi, ki podporo uporabljajo, bodisi za starše ali skrbnike in skrbnice otrok z oviranostjo, kar zagotavlja kontinuiteto in kakovost podpore. Države pogodbenice morajo priznati neformalno podporo, kot so denimo podporni krogi ter družinska in vrstniška podpora, in morajo financirati podporo v skupnosti, denimo svetovalne storitve. Takšne storitve ne smejo vključevati nameščanja otrok ali odraslih z oviranostjo v institucije, in tudi ne nameščanja za krajši čas.

B. Podporne storitve

75. Podporne storitve je treba razvijati skladno z modelom človekovih pravic, pri čemer se spoštujejo volja in želje ljudi z oviranostjo ter se zagotavlja njihovo polno sodelovanje, pa tudi sodelovanje njihove širše podporne mreže, če človek tako želi. Pri ugotavljanju obsega podpore, ki jo človek potrebuje za neodvisno življenje in vključenost v skupnost, je treba uporabiti postopek, osredotočen na posameznika oziroma posameznico, vključno s prednostno uporabo orodij za samoocenjevanje. Države pogodbenice se pri razvijanju novih orodij za ocenjevanje potreb ne smejo opirati izključno oziroma predvsem na uporabo medicinskih meril, zdravstveni delavci pa ne smejo imeti prevladujočega ali višjega statusa v primerjavi z drugimi strokovnjaki, ki sodelujejo pri ocenjevanju, oziroma ne smejo imeti nikakršne moči odločanja glede ljudi z oviranostjo.

76. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da so možnosti zunaj zdravstvenega sistema, ki v celoti spoštujejo znanje ljudi z oviranostjo o sebi, njihovo voljo in želje, na voljo kot primarne storitve brez potrebe po psihiatrični diagnozi ali zdravljenju v posameznikovi ali posameznični lastni skupnosti. Takšne možnosti morajo izpolnjevati zahteve za podporo v času krize ali tedaj, ko pride do neobičajnega dožemanja sveta, vključno s podporo v kriznih situacijah, dolgoročno ali občasno podporo pri sprejemanju odločitev in podporo pri odločanju v nujnih situacijah, podporo pri zdravljenju travme in drugo podporo, potrebno za življenje v skupnosti ter uživanje solidarnosti in družbe.

77. Podporne storitve na področju oviranosti, ki se včasih zagotavljajo v okviru rehabilitacije v skupnosti ali vključujočega razvoja v skupnosti, je treba povezati z obstoječimi storitvami in mrežami v skupnosti. Te ne smejo biti segregacijske in ne smejo krepiti izolacije ljudi z oviranostjo. Dnevni centri oziroma zaščitno zaposlovanje niso skladni s konvencijo.

78. Modeli financiranja podpornih storitev morajo biti prožni in ne smejo biti omejeni s »ponudbo«. Države pogodbenice morajo vlagati v oblikovanje in razvoj širokega nabora prožnih podpornih storitev, da bi se lahko odzvale na potrebe različnih posameznikov in

posameznic, pri čemer bi spoštovale njihovo izbiro in nadzor, vključno z možnostjo snovanja novih oblik podpore.

79. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da odločitev za vrnitev nazaj domov po institucionalizaciji ne izključi osebe iz upravičenosti do trajne neodvisne nastanitve.

80. Podpora mora ostati stvar izbire in nadzora ljudi z oviranostjo in se ne sme vsiljevati neprostoVOLjno oziroma zagotavljati na način, ki posega v človekovo avtonomijo, svobodo ali zasebnost. Države pogodbenice morajo v ta namen vzpostaviti zaščitne ukrepe, vključno z individualiziranimi ureditvami, ki se skladajo z voljo in željami človeka, ter dostopne in zaupne načine za prijavo zlorab. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da vse podporne storitve, bodisi zasebne ali javne, temeljijo na etičnih regulativnih okvirih, skladnih s konvencijo.

81. S podporo starejšim ljudem z oviranostjo je treba zagotoviti možnost, da ostanejo na svojih domovih v skupnosti. Ko se ljudje z oviranostjo postarajo, ne smejo izgubiti dostopa do podpore, kakršna je osebna asistenca. Namesto tega morajo države pogodbenice sčasoma in po potrebi okrepati podporo v skupnosti ter se v nobenem primeru ne smejo zatekati k institucionalizaciji.

82. Otroci z oviranostjo včasih potrebujejo specifične podporne storitve. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da podpora, ki jo zagotavljajo otrokom in njihovim družinam, ne krepí segregacije, izključevanja oziroma zanemarjanja. Podpora mora otrokom z oviranostjo omogočiti, da v celoti uresničijo svoj potencial.

C. Posamezniku oziroma posameznici prilagojene podporne storitve

83. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da imajo vsi ljudje z oviranostjo, vključno z ljudmi, ki zapuščajo institucijo, dostop do osebne asistencе, če jo potrebujejo, in da so seznanjeni s tem, kako osebna asistenca deluje, zato da se lahko odločijo, ali jo bodo uporabili.

84. Države pogodbenice morajo zagotoviti različne vrste posamezniku oziroma posameznici prilagojenih in na človeka osredotočenih podpornih storitev, kot so podporne osebe, podporni delavci in delavke, strokovnjaki in strokovnjakinje za zagotavljanje neposredne podpore ter osebna asistenca.

D. Podporna tehnologija

85. Države pogodbenice morajo povečati in zagotoviti dostop do cenovno ugodne podporne tehnologije, vključno z običajnimi in tradicionalnimi podpornimi pripomočki, ter zagotoviti dostop do sodobne informacijske in komunikacijske tehnologije in naprav. Če so napredne tehnologije na voljo celotni populaciji, je treba ljudem z oviranostjo zagotoviti enakopraven dostop do njih, vključno z ustreznimi prilagoditvami.

E. Finančna pomoč

86. Ljudje z oviranostjo morajo prejemati posamezniku oziroma posameznici prilagojeno in neposredno financiranje, ki zagotavlja osnovno socialno varnost ter kritje stroškov zdravstvenega varstva in stroškov, povezanih z oviranostjo, vključno z elementi, povezanimi s povračilom škode, ki je nastala zaradi institucionalizacije, skladno z njihovo voljo in željami. Individualno financiranje je treba redno spremljati glede na potrebe ljudi in v primeru izrednih razmer. Financiranje je treba prilagoditi spremembam stroškov v celotnem življenjskem obdobju, upoštevati je treba inflacijo. Administrativna podpora in opolnomočenje prek vrstniške podpore in samozagovorništva morata biti na voljo za spodbujanje uporabe možnosti financiranja, ki ga usmerja uporabnik oziroma uporabnica. Za ljudi, ki zapuščajo institucijo, je treba finančno pomoč prilagoditi njihovi novi življenjski situaciji.

87. Upravičenost do finančne pomoči za kritje stroškov, povezanih z oviranostjo, ne sme biti vezana na splošni dohodek posameznika oziroma posameznice ali gospodinjstva. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da so vsi ljudje z oviranostjo upravičeni do financiranja, ki pokriva stroške neodvisnega življenja, in sicer ne glede na dohodek, ki ga prejema od dela.

88. Sredstva, namenjena za storitve za ljudi z oviranostjo, morajo biti pod neposrednim nadzorom ljudi z oviranostjo oziroma primarnih skrbnikov in skrbnic v primeru otrok, s čimer se zagotovi, da imajo ti ljudje vse potrebne oblike podpore, primerne prilagoditve in različne možnosti izbire, ki jim omogočajo učinkovito odločanje o tem, kje in s kom bodo živeli in katere storitve, če sploh, bodo prejeli zunaj institucij. Države pogodbenice morajo ljudem z oviranostjo zagotoviti finančne spodbude in podporo za nakup in upravljanje storitev v skupnosti. Države pogodbenice morajo ljudem z oviranostjo, vključno s tistimi, ki potrebujejo več podpore, zagotoviti ustrezno podporo pri vodenju upravnih postopkov, povezanih z individualnim upravljanjem financiranja.

89. Glavni razlog za institucionalizacijo je revščina med ljudmi z oviranostjo in njihovimi družinami. Države pogodbenice morajo odraslim ljudem z oviranostjo zagotoviti splošno socialno pomoč, ki bo omogočila primeren življenjski standard njim, njihovim vzdrževanim družinskim članom in družinskim članom, ki jim zagotavljajo podporo, vključno z družinami otrok z oviranostjo. Takšna podpora ne sme veljati za nezdružljivo z zaposlitvijo. Svojem, ki so zaradi odgovornosti za izvajanje podpore prikrajšani na drugih življenjskih področjih, je treba zagotoviti dodatno podporo.

VII. Enakopraven dostop do splošnih storitev, kot ga imajo drugi

90. Načrti za dezinstitutionalizacijo morajo vsem ljudem z oviranostjo zagotoviti dostop do raznih dostopnih, cenovno ugodnih in kakovostnih splošnih storitev na področjih, kot so osebna mobilnost, dostopnost, komunikacije, zdravstveno varstvo, družinsko življenje, primeren življenjski standard, vključujoče izobraževanje, udejstvovanje v političnem in javnem življenju, stanovanje, socialno varstvo ter sodelovanje v kulturnem in družabnem življenju, prosti čas, rekreacija in šport. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da je dostop do splošnih storitev nediskriminatoren in da ni pogojen, zadržan ali zavrnjen na podlagi ocen, družinske ali socialne podpore, jemanja zdravil, določitve »resnosti« oviranosti ali zaznane intenzivnosti potreb po podpori, ugotovitve »stanja duševnega zdravja« oziroma zaradi drugih diskvalifikacijskih dejavnikov.

91. Države pogodbenice morajo institucionalizacijo preprečiti s tem, da so splošne storitve na področjih, kot sta izobraževanje in zaposlovanje, razpoložljive in dostopne vsem, pri čemer je treba poskrbeti za primerne prilagoditve.

92. Dostop do splošnih storitev je treba načrtovati in ga zagotoviti tako pri pripravi na dezinstitutionalizacijo kot pri izbiri kraja za življenje v skupnosti, naselitvi v skupnosti in po njej. Zagotoviti je treba dostop do virov skupnosti ter primeren življenjski standard in socialno varstvo. Države pogodbenice morajo prepovedati uporabo prehodnih institucionalnih storitev kot začasnega ukrepa oziroma kot odskočne deske za življenje v skupnosti.

A. Priprave na odhod iz institucije

93. Dezinstitutionalizacija odpravlja nepravilno prakso institucionalizacije. Začne se takrat, ko je človek še v instituciji, in terja postopke načrtovanja, prilagojene vsakemu posamezniku ali posameznici. Vsi ljudje morajo imeti enako možnost za dezinstitutionalizacijo in za to, da kadar koli na lastno željo zapustijo institucijo. V procesih dezinstitutionalizacije ne sme biti zapostavljen noben človek, to velja tudi za ljudi, ki potrebujejo intenzivno podporo.

94. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da se osebe v institucijah usposobi za takšen pristop k dezinstitutionalizaciji, ki temelji na človekovih pravicah, je reparativen in osredotočen na človeka. Osebe, ki uživajo zaupanje ljudi z oviranostjo, med katerimi so lahko družinski člani, prijatelji in drugi, je treba vključiti v postopke načrtovanja skladno z voljo in

željami zadevnih posameznikov oziroma posameznic. Da bi omogočili polno vključenost, je treba v načrtovanje in sam prehod vključiti vrstniško podporo za institucionalizirane ljudi in za ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo. Družinskim članom ljudi, ki so bili institucionalizirani, je treba zagotoviti informacije in svetovanje, pa tudi ekonomsko in administrativno podporo ter namenske storitve, da bi odpravili škodo, ki jo je njihovim sorodnikom povzročila institucionalizacija, in se pripravili na konstruktivno podporo ob odhodu iz institucij.

95. Ljudje, ki zapuščajo institucijo, morajo:

(a) biti spoštovani kot tisti, ki sprejemajo odločitve, po potrebi s podporo, v zvezi z vsemi vidiki zapuščanja institucije;

(b) imeti na voljo dovolj časa in priložnosti, da se telesno in čustveno pripravijo na življenje v skupnosti, pri čemer države pogodbenice poskrbijo, da imajo vsi ljudje posamezniku oziroma posameznici prilagojen načrt, skladen z njihovo voljo in željami;

(c) biti v središču procesa posamezniku oziroma posameznici prilagojenega načrtovanja;

(d) biti spoštovani kot ljudje, ki so preživeli institucionalizacijo, ki jim zato pripada odškodnina, prejeti morajo informacije o načrtovanju in izvajanju dezinstitutionalizacije, o komisijah za resnico in o odškodninah ter morajo imeti možnosti za polno sodelovanje v njih;

(e) v okviru priprav na odhod iz institucije prejeti široko paleto izkušenj v skupnosti, ki jim bodo v pomoč pri pridobivanju lastnih izkušenj, pri krepitvi sposobnosti, pridobivanju socialnih in življenjskih veščin, pri premagovanju strahov in pri pridobivanju pozitivnih izkušenj neodvisnega življenja;

(f) prejeti informacije o možnostih nastanitve, o prevozu, delu in zaposlitvi, o posamezniku oziroma posameznici prilagojenem financiranju in o vseh drugih ukrepih, potrebnih za zagotovitev primerne življenjskega standarda.

96. Države pogodbenice morajo odpraviti vse ovire za vpis rojstev v matični register in pridobitev državljanstva za ljudi, ki zapuščajo institucijo, ter zagotoviti uradne identifikacijske dokumente, vključno z alternativnimi dokumenti za ljudi brez državljanstva in za ljudi v humanitarnih okoliščinah. To velja za vse dokumente, kot so nacionalne osebne izkaznice, dovoljenja za prebivanje, registracija volivcev, številka zaposlitve, kartice socialnega zavarovanja, invalidske kartice in potni listi, in po potrebi vključuje tudi zagotavljanje dokumentov za nazaj. Vsa dokumentacija mora biti pripravljena do trenutka odhoda. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da se ne uporabljajo diskriminatorne ali ponižujoče identifikacijske oznake oziroma opisi nekdanjega statusa ljudi, ki zapuščajo institucijo, in da so za vso zdravstveno dokumentacijo zagotovljeni najvišji standardi varstva zasebnosti in zaupnosti.

97. Finančne institucije ter zavarovalnice in druge finančne službe morajo odstraniti vse ovire, da bi ljudje z oviranostjo lahko uresničevali pravico do sodelovanja v finančnih zadevah enako kot drugi. Če so ljudje z oviranostjo zaradi nekdanjega statusa podvrženi poizvedovanju, zasliševanju ali preverjanju preteklosti, to velja za prepovedano diskriminacijo.

98. Organi in osebje, odgovorno za vodenje institucij, ter osebje na področju pravosodja in kazenskega pregona morajo biti deležni usposabljanja o pravici ljudi z oviranostjo do življenja v skupnosti in o dostopni komunikaciji. Države pogodbenice morajo prepovedati upravni oziroma pravni nadzor nad ljudmi, ki zapuščajo institucijo, po odhodu. Organi in osebje institucij ne smejo zagotavljati »kontinuitete oskrbe« v skupnosti.

B. Neodvisno življenje v skupnosti

99. Ljudje, ki zapuščajo institucijo, potrebujejo široko paleto možnosti za izkušanje vsakdanjega življenja, pridobivanja življenjskih izkušenj in priložnosti za uspešno življenje v skupnosti. Splošna obveznost držav pogodbenic je, da ljudem z oviranostjo enako kot

drugim ljudem zagotovijo dostop, osebno mobilnost, zasebnost, telesno in duševno celovitost, poslovno sposobnost, svobodo, svobodo pred nasiljem, zlorabo in izkoriščanjem ter mučenjem in drugimi oblikami neprimerne ravnanja, izobraževanje, sodelovanje v kulturnem življenju in rekreaciji ter pravico do politične udeležbe.

100. Države pogodbenice morajo podpreti dejavnosti ozaveščanja o vključevanju oseb z oviranostjo v skupnost in krepiti zmogljivost družin, sosek in skupnosti glede vrednot in praks vključevanja. Države pogodbenice si morajo dejavno prizadevati za sodelovanje ljudi z oviranostjo, zlasti tistih, ki živijo v institucijah ali so preživeli institucionalizacijo. Organizacije v skupnosti, posamezniki, posameznice in sosedske skupine imajo lahko različne vloge pri zagotavljanju podpore, povezovanju ljudi z lokalnimi viri ali zagotavljanju podpore kot del širšega socialnega kapitala skupnosti.

101. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da imajo ljudje, ki zapuščajo institucijo, dostop do prevoza, da se lahko svobodno gibljejo v mestu, na podeželju in v svoji soseki in da lahko uporabljajo javne prostore enako kot drugi ljudje.

102. Države pogodbenice morajo izpolniti svojo obveznost, da zagotovijo ljudem z oviranostjo dostopnost javnih prostorov ob upoštevanju vidikov, kot so ljudem z oviranostjo prijazno patroliranje, dostopnost cest in zagotavljanje popolnega dostopa do informiranosti in komunikacije, kot je uporaba lahkega branja, in podpornih storitev, da se lahko ljudje z oviranostjo neodvisno in varno gibljejo po urbanih območjih in varno najdejo pot nazaj do doma in soseke.

103. Države pogodbenice morajo ljudem, ki zapustijo institucijo, enako kot drugim ljudem zagotoviti celovito zdravstveno varstvo, vključno s primarnim zdravstvenim varstvom, rehabilitacijo in rehabilitacijo ter asistivno tehnologijo. Zdravstvene službe morajo spoštovati izbiro, voljo in želje ljudi z oviranostjo, ki zapuščajo institucijo, se vzdržati uporabe medicinskega modela oviranosti in jim po potrebi zagotoviti dodatno zdravstveno podporo. To lahko vključuje pomoč pri opustitvi psihiatričnih zdravil in dostop do prehranskih in fitnes programov, vedno na temelju njihovega svobodnega in informiranega soglasja in z namenom, da bi jim povrnili splošno zdravje in dobro počutje.

104. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da imajo ljudje, ki zapuščajo institucijo, enak dostop do zaposlitve kot drugi ljudje, in morajo prepovedati zaščiteno in ločeno zaposlovanje. Zagotoviti morajo vključujoč pravni in politični okvir pri zaposlovanju, ki odstranjuje ovire, s katerimi se soočajo ljudje, ki zapuščajo institucijo. Ti morajo imeti različne možnosti izbire, dovolj časa in podporo pri odločanju, da lahko uresničujejo pravico do dela in zaposlitve.

105. Države pogodbenice morajo priznati, da je za ljudi, ki zapuščajo institucijo, tveganje brezdomnosti in revščine zelo veliko. Vsem ljudem z oviranostjo, ki zapuščajo institucijo, je treba zagotoviti obsežen paket socialne zaščite za kritje neposrednih in srednjeročnih potreb po preselitvi v skupnost. Zagotovljena jim mora biti tudi dolgoročna ekonomska in socialna podpora vse življenje. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da imajo ljudje z oviranostjo in družine otrok z oviranostjo enako kot drugi ljudje dostop do obstoječih storitev in prejemkov socialne zaščite, kot so otroški dodatek, nadomestilo za brezposelnost, subvencionirana najemnina, prehranski boni, pokojnina, javni zdravstveni programi, subvencioniran javni prevoz in davčne olajšave. Prejemanje socialne zaščite ne sme biti pogojeno z zdravljenjem, skrbništvom ali merili upravičenosti, povezanimi z zaposlitvijo. Sistemi socialne zaščite na področju oviranosti morajo vključevati financiranje stroškov, povezanih z oviranostjo.

106. Ljudje, ki zapuščajo institucijo, morajo imeti dostop do vključujočega izobraževanja brez diskriminacije, vključno z možnostmi vseživljenjskega učenja, dokončanja šolanja, pripravništva ali visokošolskega izobraževanja, da bi okrepili njihovo socialno-ekonomsko moč ter preprečili segregacijo in institucionalizacijo. Države pogodbenice morajo zagotoviti ljudem z oviranostjo, ki zapustijo institucijo, vključno z otroki, dostop do informacij v prilagojenih oblikah, možnost seznanitve z izobraževalnimi možnostmi in sredstvi, potrebnimi za nadaljevanje ali dokončanje izobraževanja, in da se lahko izobražujejo po svoji volji in željah.

VIII. Dezinstytucionalizacija v tveganih in izrednih humanitarnih razmerah, vključno z oboroženimi spopadi

107. V izrednih razmerah, kot so pandemije, naravne nesreče ali oboroženi spopadi, morajo države pogodbenice nadaljevati in pospešiti prizadevanja za zaprtje institucij. Države pogodbenice morajo tudi priznati, da imajo podnebne spremembe nesorazmerni učinek na ljudi z oviranostjo, zlasti na tiste, ki živijo v institucijah. V izrednih razmerah so potrebna takojšnja prizadevanja za identifikacijo ljudi z oviranostjo v institucijah, notranje razseljenih oseb z oviranostjo, otrok z oviranostjo brez spremstva in ločenih od družine ter beguncev z oviranostjo, da se prepreči njihova institucionalizacija. Potrebno je načrtno prizadevanje, da se jim zagotovi vključenost v evakuacijo, ukrepe humanitarne pomoči in okrevanja ter poln dostop v tveganih in izrednih razmerah. Financiranje za izredne razmere in okrevanje ne sme podpirati nadaljnje institucionalizacije. Namesto tega je treba v prizadevanja za okrevanje in nacionalne strategije za dezinstytucionalizacijo vključiti načrte za pospešeno dezinstytucionalizacijo in jih v izrednih razmerah takoj izvesti.

108. Medtem ko izredne razmere zahtevajo dodatne previdnostne ukrepe za ljudi z oviranostjo, taki ukrepi ne smejo zahtevati sprememb takojšnjih ukrepov ali dolgoročnih načrtov za dezinstytucionalizacijo. Tudi v kontekstu izrednih razmer morajo države pogodbenice vzdrževati mednarodno dogovorjene minimalne temeljne standarde, ki preprečujejo izolacijo, neprimerno ravnanje, diskriminacijo zaradi oviranosti, pristranskost v triažnih protokolih in preprečljive poškodbe, bolezni in smrt. Tudi v izrednih razmerah je treba spoštovati prepoved pridržanja zaradi oviranosti in pravico do poslovne sposobnosti. Države pogodbenice morajo ljudem z oviranostjo zagotoviti podporne storitve, skladne s človekovimi pravicami, in uporabljati Smernice Medagencijskega stalnega odbora o vključevanju ljudi z oviranostjo v humanitarne ukrepe. Skladno s temi smernicami morajo v tveganih situacijah in izrednih humanitarnih razmerah zagotoviti nediskriminacijo v vseh programih in ukrepih, otroci z oviranostjo pa morajo biti vključeni v vsa prizadevanja, da se izsledijo in ponovno združijo družine.

109. Pri načrtih za nadaljevanje in pospeševanje dezinstytucionalizacije v izrednih razmerah morajo države pogodbenice sodelovati z ljudmi z oviranostjo in njihovimi predstavniškimi organizacijami, zlasti tistimi, ki zastopajo ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo. Države pogodbenice in drugi deležniki, vključno z akterji na humanitarnem področju, morajo zagotoviti, da ukrepi, namenjeni odpornosti in vključevanju ljudi z oviranostjo v skupnost, zagotavljajo aktivno sodelovanje in koordinacijo ter smiselno posvetovanje z organizacijami ljudi z oviranostjo, vključno s tistimi, ki na vseh ravneh zastopajo odrasle in otroke z oviranostjo in ljudi, ki ostajajo v institucijah. Te organizacije morajo sodelovati pri načrtovanju, izvajanju, spremljanju in vrednotenju programov in politik za ukrepanje in pomoč v izrednih razmerah ter okrevanje.

110. V izrednih razmerah morajo imeti ljudje z oviranostjo, ki so izpostavljeni največjim tveganjem za zdravje, prednost pri dezinstytucionalizaciji.

111. Ženske in deklice z oviranostjo v tveganih in izrednih humanitarnih razmerah so izpostavljene večjemu tveganju spolnega nasilja in nasilja zaradi spola v primerjavi z drugimi ženskami in dekleti in bodo manj verjetno imele dostop do storitev okrevanja in rehabilitacije ter dostop do pravnega varstva. Izpostavljene so tveganju diskriminacije zaradi spola, večkratnih in prepletenih oblik diskriminacije in institucionalizacije. Države pogodbenice morajo zagotoviti uporabo intersekcionalnega pristopa v zakonodaji, politikah in programih, ki se nanašajo na pripravljenost, odziv in okrevanje v izrednih razmerah. To vključuje med drugim prednostni dostop do programov pomoči, ki vključujejo ljudi z oviranostjo, zdravstvenih storitev, storitev spolnega in reproduktivnega zdravja, rehabilitacije, asistivnih naprav, osebne asistencije, stanovanja, zaposlovanja in storitev v skupnosti.

112. Načela konvencije je treba vključiti v pripravljenost na izredne razmere, odzivanja in okrevanja z jasnimi časovnimi okvirji, ustreznimi sredstvi, dodeljenimi proračunskimi sredstvi, usposobljenim osebjem in jasno določeno odgovornostjo. Dezinstytucionalizacija mora biti vključena v nacionalne protokole za izredne razmere, med drugim v načrte evakuacije in zagotavljanje dostopnih informacij ter komunikacijskih linij za pomoč in dežurnih telefonskih linij. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da se humanitarna pomoč

in zaščita razdeli na dostopen in nediskriminatoren način in da so voda, sanitarne in higienske zmogljivosti v zasilnih zavetiščih in taboriščih za begunce in begunke, prosilce in prosilke za azil ter notranje razseljene osebe dostopne za ljudi z oviranostjo. Nacionalne strategije okrevanja morajo vključevati preprečevanje in zaščito pred spolnim izkoriščanjem, zlorabami in nadlegovanjem ter ukrepe za zagotavljanje enakosti spolov.

113. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da po prenehanju izrednih razmer ne bodo obnovile ali ponovno naselile institucij. Zagotoviti morajo ustrezne finančne in človeške vire, s katerimi bo poskrbljeno, da med procesoma odzivanja in okrevanja ljudje z oviranostjo ne bodo zapuščeni; ukrepi v ta namen lahko vključujejo prenos sredstev z institucij na storitve in podporo v skupnosti. Po prenehanju izrednih razmer ali oboroženega spopada se beguncev in begunk ter notranje razseljenih oseb ne sme vračati v institucije. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da imajo begunci in begunke z oviranostjo dostop do vse potrebne socialne pomoči, splošnih storitev in primerne prilagoditve.

114. V pripravljenosti na izredne razmere in v izrednih razmerah morajo države pogodbenice zagotoviti uporabo in zbiranje razčlenjenih podatkov, ki se posebej nanašajo na ljudi z oviranostjo. Zmanjševanje tveganja nesreč zahteva pristop, ki upošteva možnost večkratne nevarnosti in vključuje odločanje na osnovi informacij o tveganju, ki temelji na odprti izmenjavi in diseminaciji podatkov, razčlenjenih po spolu, starosti in oviranosti, ter dostopnih informacijah o podpori, ki jo ljudje z oviranostjo potrebujejo v celotnem ciklu humanitarnega programa. Isti podatki in informacije so potrebni za tiste, ki živijo v institucijah in/ali so v prehodu zapuščanja institucije v procesu dezinstucionalizacije.

IX. Pravna sredstva, povrnitev škode in odškodnine

115. Države pogodbenice morajo priznati, da vse oblike institucionalizacije pomenijo večkratno kršitev pravic, zapisanih v konvenciji. Oteževalni dejavniki lahko vključujejo odrekanje ustrezne odškodnine, trajanje bivanja, prisilne zdravstvene posege ali drugo nasilje ali zlorabo ter nečloveške in ponižujoče razmere.

116. Države pogodbenice se morajo zavezati, da bodo prepoznale in povrnile škodo za institucionalizacijo in njene škodljive posledice skladno s svojimi obveznostmi po mednarodnem pravu, zlasti s konvencijo, Mednarodnimi načeli in smernicami o dostopu ljudi z oviranostjo do pravnega varstva, Smernicami odbora o pravici ljudi z oviranostjo do svobode in varnosti, Temeljnimi načeli in smernicami Združenih narodov o pravnih sredstvih in postopkih v zvezi s pravico vsakogar, ki mu je bila odvzeta svoboda, da sproži postopek pred sodiščem, in Temeljnimi načeli in smernicami o pravici do pravnega sredstva in odškodnine za žrtve hudih kršitev mednarodnih človekovih pravic in mednarodnega humanitarnega prava.

117. Države pogodbenice morajo ustvariti mehanizem za prepoznavanje in ozaveščanje o naravi in obsegu škode, ki jo povzročajo vse oblike institucionalizacije, in predlagati spremembe zakonodaje in ustrezne politike. Prav tako morajo zagotoviti individualizirane, dostopne, učinkovite, hitre in participativne načine za dostop do sodnega varstva za ljudi z oviranostjo, ki želijo zahtevati odškodnino, povrnitev škode in/ali poravnalno pravičnost, ter omogočiti druge oblike odgovornosti. Organi in strokovnjaki, ki sodelujejo pri institucionalizaciji, ne smejo sodelovati pri vzpostavljanju ali izvajanju mehanizmov za odškodnine in povrnitev škode, temveč morajo biti poklicani na odgovornost.

118. Mehanizmi za povrnitev škode morajo priznavati vse oblike kršitev človekovih pravic, ki jih povzroča institucionalizacija ljudi z oviranostjo. Odškodnina in povrnitev škode morata odgovoriti na kršitve, ki so jih ljudje utrpeli, in njihov vpliv na posameznikovo in posameznično življenje med institucionalizacijo in po njej, vključno s trajno, posredno in intersekcionalno škodo.

119. Države pogodbenice morajo uvesti mehanizem za zagotavljanje uradnega opravičila ljudem, ki so preživeli institucionalizacijo. O vsebini opravičila se morajo dogovoriti z vsemi skupinami, ki zastopajo ljudi z oviranostjo, ki so doživeli institucionalizacijo. Prav tako morajo zagotoviti dodatne ukrepe na področju izobraževanja, zgodovine in kulture za dvig statusa ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo, v vseh družbenih sferah. Države

pogodbenice morajo zagotoviti avtomatično odškodnino ljudem, ki so preživeli institucionalizacijo, v taki višini, da se dostojno povrne škoda za bolečino, trpljenje in posledično škodo, ki so jo utrpeli zaradi institucionalizacije. Taka finančna nadomestila ne morejo razvrednotiti zakonskih pravic posameznikov in posameznic do pravnih postopkov oz. dostopa do drugih oblik sodnega varstva.

120. Povrnitev škode naj ne zajema zgolj finančne odškodnine, ampak tudi povračilo škode ter rehabilitacijo in rehabilitacijo - ki lahko vključujejo ukrepe iz člena 26 konvencije ter pravne in socialne storitve, ki omogočajo posamezniku in posameznici, da zaživi v skupnosti, in mu zagotovijo vse pravice in ostale upravičene dajatve ali storitve, vključno z zdravstvenimi storitvami in drugimi načini popravljanja škode, ki jo je povzročila institucionalizacija - in jo morajo spremljati jamstva neponovitve. Države pogodbenice morajo sprejeti zakon, ki bo kriminaliziral pridržanje zaradi oviranosti, institucionalizacijo in druga dejanja, ki imajo za posledico mučenje in neprimerno ravnanje, povezano z oviranostjo. Povračilo škode, rehabilitacija in rehabilitacija morajo biti prilagojeni potrebam posameznikov in posameznic ter izgubam oz. prikrajšanju, ki so jih doživeli, in se morajo odzivati na njihove trenutne in bolj dolgoročne želje in prizadevanja, na primer za ponovno vzpostavitev odnosa z otroki ali prvotno družino ali ponovno pridobitev kakršne koli lastnine, ki jo je mogoče najti in povrniti.

121. Ustanoviti je treba komisije za resnico, ki bodo raziskale in spodbujale javno razumevanje vseh oblik institucionalizacije in celotnega obsega škode, povzročene preteklim in sedanjim preživelim, in ki bodo naslovile socialno škodo, ki so jo v zgodovini prinesle politike, ki so vzdrževale sisteme institucionalizacije ljudi z oviranostjo.

122. Vsa pravna sredstva za ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo, je treba oblikovati in izvajati ob posvetovanju in udeležnosti ljudi z oviranostjo, zlasti tistih, ki so preživeli institucionalizacijo. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da se v mehanizmih in postopkih povrnitve škode in odškodnin spoštujejo volja in želje ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo, in da v njih storilci nimajo položaja odločanja ali statusa strokovnjaka ter da niso pozvani k zagotavljanju rehabilitacije in rehabilitacije ali drugih storitev.

123. Nič od naštetega v ničemer ne vpliva na obveznosti držav pogodbenic, da preiskujejo in preganjajo storilce nasilja in zlorab nad ljudmi z oviranostjo skladno z veljavno domačo zakonodajo in mednarodnim humanitarnim pravom. Države pogodbenice morajo preprečiti povračilne ukrepe proti ljudem, ki so preživeli institucionalizacijo.

X. Razčlenjeni podatki

124. Države pogodbenice morajo zbirati ustrezne in etično razčlenjene statistične, raziskovalne in administrativne podatke in jih uporabiti pri informiranem odločanju. Taka raba podatkov pospešuje procese dezinstitutionalizacije, pomaga pri oblikovanju politik, načrtov in programov dezinstitutionalizacije in omogoča merjenje in spremljanje napredka dezinstitutionalizacije. Statistike in zbrani podatki morajo zajeti vse oblike javnih, zasebnih in verskih institucij. Države pogodbenice se lahko sklicujejo na kratki sklop vprašanj o oviranosti, ki jih je razvila Washingtonska skupina (Washington Group), in si morajo tudi drugače prizadevati, da zagotovijo, da nobena skupina ni izključena. Države pogodbenice morajo operacionalizirati Temeljna načela Združenih narodov za uradne statistike in zagotoviti, da zbiranje podatkov ustreza uveljavljenim standardom udeležbe, samoidentifikacije, razčlenjenosti podatkov, zasebnosti, transparentnosti in odgovornosti.

125. Države pogodbenice morajo omogočiti udeležnost ljudi z oviranostjo in njihovih predstavniških organizacij v pomembnih postopkih in izvajanjih zbiranja podatkov, kot je določanje prednosti pri zbiranju podatkov, identifikaciji ljudi z oviranostjo in zagotavljanju informacij o njihovih okoliščinah in potrebah.

126. Podatki, ki jih zberejo države pogodbenice, morajo biti razčlenjeni glede na etničnost, starost, družbeni spol, biološki spol, spolno usmerjenost, socialno-ekonomski status, vrsto oviranosti, razlog za institucionalizacijo, datum sprejema v institucijo, pričakovani ali dejanski datum odpusta in glede na druge podatke. To vključuje zbiranje zanesljivih, dostopnih in posodobljenih evidenc o številu in demografiji ljudi v psihiatričnih ustanovah ali ustanovah, ki delujejo na področju duševnega zdravja, podatke o tem, ali se izpolnjuje

dolžnost omogočanja ljudem z oviranostjo, da zapustijo institucijo, podatki o številu ljudi, ki so izkoristili možnost odhoda iz institucije, in druge informacije, ki zadevajo načrtovanje za tiste, ki bodo v prihodnje zapustili institucijo.

127. Države pogodbenice morajo zagotoviti dostop do podatkov, ki jih o dezinstytucionalizaciji v različnih dostopnih oblikah zberejo ljudje z oviranostjo, civilna družba, raziskovalci in raziskovalke ter oblikovalci in oblikovalke politik, tudi v izrednih razmerah.

128. Pri zbiranju podatkov morajo države pogodbenice uporabiti obstoječe pravne zaščitne ukrepe, kot so zakoni o varstvu podatkov, in v celoti spoštovati pravico do zasebnosti osebnih podatkov. Obstoječi zakoni pogosto ne spoštujejo poslovne sposobnosti ljudi z oviranostjo, kršijo njihovo zasebnost in spodbujajo spremljanje in zagovorništvo človekovih pravic, in jih je treba spremeniti. Zakoni o varstvu podatkov morajo biti skladni z mednarodnimi standardi o zasebnosti podatkov ob upoštevanju njihove skladnosti s konvencijo.

XI. Spremljanje procesov dezinstytucionalizacije

129. Mehanizmi spremljanja morajo zagotavljati odgovornost in preglednost ter varstvo in spodbujanje človekovih pravic ljudi z oviranostjo v vseh fazah procesov dezinstytucionalizacije. Zagotavljati morajo prepoznavanje, preprečevanje in odškodovanje kršitev človekovih pravic, zagotavljati priporočila o najboljših praksah in imeti pooblastila, da prevzamejo polni obseg obveznosti po členu 33 konvencije, skladno s smernicami za okvir neodvisnega spremljanja, in da sodelujejo pri delu odbora.

130. Mehanizmi spremljanja morajo upoštevati uveljavljena načela spremljanja človekovih pravic, vključno z zagotavljanjem smiselne udeležbe ljudi z oviranostjo, zlasti tistih v institucijah in tistih, ki so preživeli institucionalizacijo, in njihovih predstavnih organizacij. Nacionalni preventivni mehanizmi, nacionalne institucije za človekove pravice in drugi mehanizmi spremljanja morajo zagotoviti, da je osebje institucij izključeno iz spremljanja procesov dezinstytucionalizacije.

131. Države pogodbenice morajo zagotoviti, da imajo neodvisni mehanizmi spremljanja, določeni s členom 33 (2) konvencije, dovolj virov in neomejen fizični in siceršnji dostop do institucij, dokumentov in informacij. Države pogodbenice morajo tudi zagotoviti, da se omogočajo dejavnosti neodvisnega spremljanja, ki jih izvajajo civilna družba in predstavnih organizacije ljudi z oviranostjo, vključno z dejavnostmi iz člena 33 (3) konvencije, in da se odpravijo ovire za dostop do institucij, dokumentov in informacij.

132. Vsem mehanizmom spremljanja je treba omogočiti neovirano preiskovanje razmer in kršitev človekovih pravic v javnih in zasebnih institucijah. Tak dostop mora spoštovati in varovati zasebnost in zaupnost ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo. Posameznikova zasebnost je povezana z obveznostmi držav pogodbenic, da se vzdržijo oviranja objave poročil o človekovih pravicah. Države se ne smejo sklicevati na zasebnost in zaupnost kot oviro za neodvisno spremljanje. Zaščititi je treba možnost za pridobivanje, shranjevanje in objavo informacij o razmerah v institucijah. Fotografška in video dokumentacija razmer v institucijah je ključnega pomena za dopolnitev in potrditev dejanskih ugotovitev tistih, ki izvajajo spremljanje človekovih pravic.

133. Države pogodbenice morajo pravočasno in učinkovito obravnavati kršitve človekovih pravic, vključno s tistimi, ki so bile ugotovljene z neodvisnim spremljanjem.

134. Države pogodbenice morajo brez omejitev spoštovati in omogočiti dostop do osebnih podatkov na zahtevo ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo v javnih in zasebnih institucijah. Države pogodbenice ne smejo omejevati ali zavrniti dostopa do zdravstvenih kartotek s sklicevanjem na razloga zaščite zdravja ali javnega reda.

135. Ob odpustu iz institucije je treba evidenco o ljudeh z oviranostjo izročiti zadevni osebi in/ali jo izbrisati, skladno z njeno voljo in željami. Treba je spoštovati odločitve preživelih glede razkritja in nemudoma razveljaviti določbe zakona, ki državam pogodbenicam, organom pregona, zdravstvenim delavcem in drugim dovoljujejo dostop do evidenc.

136. Države pogodbenice morajo dovoliti nadaljevanje spremljanja v izrednih razmerah in zagotoviti, da se čim bolj zmanjšajo tveganja. Kadar osebno spremljanje ni mogoče, bi morale države pogodbenice nameniti vse razpoložljive vire vzpostavitvi alternativnih načinov, kot so digitalni, elektronski ali drugi načini komunikacije na daljavo, da se zagotovi učinkovito neodvisno spremljanje.

137. Neodvisno spremljanje človekovih pravic v institucijah mora potekati toliko časa, dokler se ne zaprejo vse institucije, in se ga v izrednih razmerah ne sme začasno ustaviti. Skladno s členoma 16 in 33 (3) konvencije je treba v neodvisno spremljanje vključiti ljudi z oviranostjo, zlasti ljudi, ki so preživeli institucionalizacijo, vključno z otroki z oviranostjo, njihovimi predstavniki organizacijami in neodvisnimi organizacijami civilne družbe.

XII. Mednarodno sodelovanje

138. Mednarodno sodelovanje je ključnega pomena za podporo reformam dezinstitutionalizacije. Naložbe v kakršno koli obliko institucionalizacije, vključno z naložbami za odzivanje na izredne razmere ali naložbami v manjše institucije, niso skladne s konvencijo in ne upoštevajo načela o »postopnem uresničevanju« dezinstitutionalizacije.

139. Treba je uvesti pregledne postopke za porabo mednarodnih sredstev in vzpostaviti neodvisne mehanizme odgovornosti, da se zagotovi, da sredstva niso namenjena za ohranjanje ali krepitev segregacije v institucijah ali pri prisilnih ukrepih zaradi oviranosti. To vključuje zbiranje razčlenjenih podatkov, neodvisno spremljanje in ocenjevanje vseh projektov in programov ter preglednost o tem, kaj se financira. Države pogodbenice in donatorji morajo vzpostaviti pritožbene mehanizme.

140. Države pogodbenice morajo z ljudmi z oviranostjo in njihovimi predstavniki organizacijami vzpostaviti odprt in neposreden posvetovalni proces o oblikovanju in izvajanju razvojnih projektov, financiranih z mednarodnimi sredstvi. V ta proces je treba vključiti ljudi z oviranostjo v institucijah in tiste, ki so preživeli institucionalizacijo. Kjer se organizacije civilne družbe premalo zavedajo pravice do neodvisnega življenja in vključevanja v skupnost, je treba takšne dejavnosti podpreti z mednarodnimi sredstvi, in sicer kot del krepitev civilne družbe.

141. Države pogodbenice morajo vključiti pravice ljudi z oviranostjo v vsa prizadevanja za mednarodna sredstva in zagotoviti, da vsi ukrepi za izvajanje Agende 2030 za trajnostni razvoj podpirajo dezinstitutionalizacijo. Ker mednarodna sredstva ne morejo dolgoročno zagotoviti podpore in storitev v skupnosti, morajo države pogodbenice načrtovati nadaljevanje izvajanja novo ustvarjenih storitev in dokončati proces dezinstitutionalizacije.

142. Regionalne mednarodne organizacije lahko igrajo pomembno vlogo pri spodbujanju procesov dezinstitutionalizacije s pomočjo mednarodnih sredstev. Kontaktne točke za ljudi z oviranostjo v nacionalnih, regionalnih in mednarodnih organizacijah morajo tesno sodelovati z ljudmi z oviranostjo in njihovimi predstavniki organizacijami ter z ljudmi v institucijah in ljudmi, ki so preživeli institucionalizacijo. Organizacije za regionalno povezovanje imajo enake odgovornosti kot države pogodbenice, da ravnajo skladno s konvencijo, in morajo vzpostaviti mehanizme za preglednost in odgovornost.

143. Mednarodno usklajevanje prizadevanj za podporo dezinstitutionalizaciji je pomembno za preprečevanje podvajanja slabih praks, kot je spodbujanje medicinskega modela oviranosti in prisilnih zakonov o duševnem zdravju. Države pogodbenice morajo razmisliti o vzpostavitvi mednarodne platforme za dobre prakse na področju dezinstitutionalizacije, in sicer v tesnem posvetovanju z ljudmi z oviranostjo, zlasti tistimi, ki so preživeli institucionalizacijo, in njihovimi predstavniki organizacijami. Države pogodbenice morajo preprečiti prostovoljno delo tujih turistov v institucijah (znano kot »volonturizem«), tako da jim zagotovijo ustrezne napotke za potovanje in jih ozaveščajo o konvenciji in o nevarnostih institucionalizacije.